

**OSVRT NA
RADNO-PRAVNI
POLOŽAJ IMAMA
U ISLAMSKOJ
ZAJEDNICI**

Muhamed SALKIĆ

Od uspostave samostalne Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini aktualno je i pitanje kako konsekventno, sa stanovišta radno-pravnog odnosa, pozicionirati dužnost i položaj imama u Islamskoj zajednici. Ovo tim prije što je pozicija imama definirana na, manje ili više, različite načine, u različitim državno-pravnim okvirima, kroz koje je prolazila Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, odnosno Islamska zajednica u jugoslovenskoj državnoj organizaciji. Osim toga, i sam imamski poziv je veoma složen i on se katkada ogleda samo u predvođenju džemata u namazima, a katkada u sebi implicira čitav niz drugih poslova, kao što su poslovi hatiba, muallima, vjeroučitelja, pedagoga, teologa, psihologa i tako redom. Historijski opet promatrano, a sve u zavisnosti od pravnog, ekonomskog i društvenog položaja Islamske zajednice, imamska služba je obavljana kao sporedno i kao glavno zanimanje.

Naša je nakana, dakako, da se u ovom tekstu više bavimo imamskom službom kao profesionalnim pozivom, što podrazumijeva službenički odnos ugovorno-pravne naravi iz koga proizilaze, manje ili više, precizno definirana prava i obaveze, i poslodavaca i zaposlenika.

U tom smislu ćemo konzultirati relevantne pravne dokumente kojima je uređivana organizacija Islamske zajednice od njene uspostave do danas, sa posebnim osvrtom na imamsku službu.

Prve normativno-pravne naznake reguliranja položaja imama u džematu nalazimo u Statutu za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini, kao državnom pravnom aktu, koji je donijela austrougarska uprava 1909. godine, a koji je, po prvi put, pravno i sveobuhvatno uredio organizaciju Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. U poglavlju koje govori o džematskom medžlisu, propisano je da je džematski medžlis ovlašten da svojim izborom namješta izabranike koji se izdržavaju od prihoda koje pokrivaju džematlije. Njima je, dakle, bio prepušten i izbor imama. Kandidat za imama je morao dokazati svoju sposobnost za obavljanje službe valjanom svjedožbom o položenom imamskom ispitu, ili, pak, ponuditi validan dokaz o višegodišnjoj uspješnoj službi imama u nekom drugom džematu. U nedostatku nekog od pomenutih dokaza, kandidat bi bio podvrgnut ispitu pred nadzornom komisijom u nadležnom Kotarskom povjerenstvu. Ukoliko dotični položi ispit ili svoju sposobnost potvrdi na neki drugi propisani način, njegov izbor po-

staje validan i on se može obratiti reisu-l-ulemi ili Ulema medžlisu da mu se izda dekret kojim se ovlašćuje da vrši imamsku službu. Ukoliko oko imama, koje je izabrao **džematski medžlis**, dođe do nesuglasica među džematlijama, spor rješava Ulema medžlis. Ovako izabranog i postavljenog imama Ulema medžlis je mogao smijeniti samo u slučaju da, od Kotarskog povjerenstva i uz saglasnost muftije, detaljno provedeni disciplinski postupak pokaže da dotični više ne odgovara šerijatsko-pravnim zahtjevima.

Prvi Ustav Islamske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji, donesen 1930. godine, u odnosu na prethodni Statut, revidirao je donekle postupak prijema u službu imama. Imam više nije bio prvo izabran, pa tek onda dokazivao svoje kvalifikacije i tražio postavljenje u službu, nego je prvo morao pribaviti odobrenje od nadležnog vjerskog organa i dokazati svoju kvalificiranost za imamsku službu, pa onda pregovarati sa džematom o prijemu u službu. Analizom navedenih odredbi uočavamo da je i ovaj Ustavni akt dosta oskudno tretirao ovu materiju. Međutim, kako je odmicalo vrijeme organiziranog djelovanja samostalne Islamske zajednice koja je, i u Kraljevini Jugoslaviji kao i u Austro-Ugarskoj carevini, imala status državno priznate religije, sve se više uviđala potreba da se pozicija imama u džematu preciznije normativno uredi, te da se i na taj način ukaže na ulogu džemata i džematskog imama u organizaciji Islamske zajednice. To je konačno učinjeno takozvanim „Spahinim“ Ustavom Islamske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji, donesenim 1936. godine, u kome je jedno cijelo poglavlje od 10 članova, posvećeno imamu i njegovoj ulozi u sistemu Islamske zajednice. Precizno je regulirano da Ulema medžlis za svaki džemat treba da postavi jednog džematskog imama, a u većim džematima imam treba da ima jednog ili po potrebi i više pomoćnika. Džematski imami se definiraju kao privremeni i stalni. Za privremenog imama mogao je biti postavljen svršeni šerijatske sudačke škole, Velike medrese Kralja Aleksandra I, ili neke druge potpuno reformirane medrese, pa i neke više tehnološke škole. U zvanje stalnog imama bio bi promoviran privremeni imam koji bi u skladu sa pravilnikom, koji donosi reisu-l-ulema ili Ulema medžlis, položio praktični ispit. Inače svi privremeni imami morali su u roku od 5 godina položiti praktični ispit i dobiti promociju u stalne imame, u protivnom gubili bi službu.

Očigledno je ovim Ustavom veoma seriozno regulirana pozicija imama. Imamu su

propisane u dužnost sadržajne vjerske funkcije u džematu, kao što su: obavljanje svih vjerskih dužnosti u džamiji, predavanje vjeronauke u mektebima i vjerskim autonomnim školama, koje se nalaze u džematu, pa i u državnim školama, u nedostatku stalnog vjeroučitelja, uz odobrenje nadležne školske vlasti, briga o vaspitanju muslimanske djece i omladine i van škole i mekteba, vođenje matice rođenih i vjenčanih u džematu, staranje da svaki musliman u džematu bude ukopan po islamskim propisima, da imam svojim primjerom u ličnom i porodičnom životu služi na ugled džematlijama, da drži vazu-nasihate u džamiji i van džamije među svojim džematlijama, da pokreće dobrotvorne akcije, da spriječava protiv-islamsku propagandu, da blagovremeno izvršava odluke i naredbe svojih pretpostavljenih i drugo. Inače, popuna radnih mjesta imama u džematu vršena je na osnovu natječaja koji je objavljivan u Službenom listu Islamske zajednice.

Za svoj rad imami su dobivali plaću iz sredstava Samostalne imovinske uprave Islamske zajednice u skladu sa posebno uređenom pragmatikom. Inače, postojale su dvije samostalne imovinske uprave Islamske zajednice, i to: u Sarajevu i Skoplju. Nalogodavac po budžetu ovih uprava bio je vakufski direktor. Bilo bi interesantno napraviti analizu platnih razreda i primanja imama utvrđenih pomenutom pragmatikom, jer sam i sam slušao kritike suvremenika iz tog perioda na račun niskih imamskih plaća, o čemu su po njihovim navodima dobrano govorila izliza na i pohabana imamska džubeta, u usporedbi sa odijelima drugih vakufskih činovnika.

Ishod Drugog svjetskog rata donio je i novo državno uređenje Jugoslavije. U odnosu na pravni položaj vjerskih zajednica, i ulogu religije uopće u novoj jugoslovenskoj državnoj organizaciji, dva su momenta bila vrlo indikativna. Prvi je ustavna proklamacija odvojenosti vjere od države a drugi je proglašavanje vjere za privatnu stvar svakog građanina i njeno potpuno potiskivanje iz društvenog života. Ovo je otvorilo put partijskim i državnim strukturama za agresivno preferiranje materijalističkog poimanja života i ateizaciju društva. U ovakvom postratnom ambijentu Islamska zajednica u FNRJ donijela je svoj Ustav koji je u formalno-pravnom smislu u mnogome preslikao značajnije odredbe "Spahinog" Ustava Islamske zajednice iz 1936. godine. Međutim, ma kakve ustavne odredbe bile u ovakvoj konstelaciji odnosa, Islamska zajednica je gurnuta na marginu društvenog života i osuđena na puko vegeti-

ranje. Društveno marginalizirana, ekonomski i kadrovski opustošena, Islamska zajednica je ulazila u jedan veoma težak historijski period. Imamska služba u ovom periodu bila je potpuno degradirana. Obavljali su je uglavnom priučeni imami posebno na selima kojima je zemljoradnja bila glavni izvor egzistencije. Rijetki su bili kvalificirani imami koji su se posvetili isključivo imamskom pozivu i izdržavali od dobrovoljnih priloga svojih džematlija. U radno-pravnom smislu, za imame u ovom periodu, možemo reći da je to kategorija uposlenika bez ikakvog društveno-ekonomskog i radno-pravnog statusa. Organi Islamske zajednice su zajedno sa organima i vjerskim autoritetima drugih vjerskih zajednica u SFRJ, vršili pritisak na državne organe da riješe pitanje penzionog i zdravstvenog osiguranja vjerskih službenika koji su u odnosu na druge zaposlenike u državi ostali potpuno izvan zakona. Čak se i u teoriji radno-pravnog zakonodavstva u tadašnjoj Jugoslaviji navodila kategorija vjerskih službenika, kao primjer zaposlenika koji nemaju pravo na penziju i socijalno osiguranje stoga što ne obavljaju društveno koristan rad. Unatoč ovakvom stavu pravnih teoretičara državni organi su pod pritiskom vjerskih zajednica tražili pravnu soluciju za rješenje ovog pitanja. Nisu, naravno, prihvatili da vjerske službenike uvedu u prava, iz socijalnog i penzionog osiguranja u okviru zakona, izjednačujući ih sa ostalim zaposlenicima. Za njih su donijeli posebne propise. Osnovu ovih propisa činila je Uredba o socijalnom osiguranju koju je donijela Vlada FNRJ, a potpisali su je Edvard Kardelj, ispred vlade, i Rodoljub Čolaković, ispred ministra Vlade za narodno zdravlje i socijalnu politiku. Ovom Uredbom, koja je djelimično promijenjena 1954. godine, a promjene je potpisao sam predsjednik FNRJ Josip Broz Tito, ustanovljena je pravna osnova za socijalno osiguranje vjerskih službenika /sveštenika/ svih priznatih vjerskih zajednica i crkava u FNRJ, pod uvjetom da vrhovni organ određene vjerske zajednice zaključi poseban ugovor o tome sa Sekretarijatom za socijalnu zaštitu Saveznog izvršnog vijeća. Takav ugovor za službenike Islamske zajednice potpisali su 05. aprila 1952. godine: predsjednik Savjeta za narodno zdravlje i socijalnu politiku NRBiH Vlatković Nemanja i reisu-l-ulema Islamske zajednice u FNRJ Ibrahim ef. Fejić. Ovaj ugovor vjerske službenike Islamske zajednice razvrstao je u tri kategorije. U prvu kategoriju ulazio je reisu-l-ulema, članovi Vrhovnog islamskog starješin-

stva, članovi Ulema medžlisa i članovi islamskih starješinstava. Drugu grupu činili su imami koji su postavljeni od strane nadležnih organa Islamske zajednice, koji su imali svršene medrese, niže medrese ili njima ravne vjerske škole. Treću pak kategoriju činili su imami koji nisu imali odgovarajuću školsku spremu i oni nisu mogli imati socijalno osiguranje prvih 10 godina službe u Islamskoj zajednici. Tek po protoku toga vremena uključeni su na socijalno osiguranje. Dakako, najveći broj imama spadao je baš u treću kategoriju, jer je država sve iole školovanije kadrove, poslije oslobođenja, angažirala u državnu službu, dok nije za svoje potrebe odškolovala nove kadrove kroz redovne i večernje škole. Kada sam sedamdesetih godina stupio u imamsku službu, pričao mi je stariji kolega svoja iskustva u poslovima sudije Općinskog suda u Višegradu na koje je, kao svršeni mjesne okružne medrese, od strane države bio angažiran, poslije oslobođenja. Koliko je delikatan bio položaj imama u Islamskoj zajednici u postratnom periodu pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća, najbolje ilustruje podatak da ondašnji Odbor Islamske zajednice Sarajevo, koji je obuhvatao područje Sarajeva, Ilijaša, Vogošće i Hadžića, u samom gradu Sarajevu nije, sve do 1966. godine, imao ni jednog mlađeg imama i muallima u stalnom radnom odnosu. U Sarajevu je imamsku službu obavljalo dvadesetak honorarnih imama koji su imali službeničke poslove u Gazi Husrev-begovoj medresi ili u državnim preduzećima i ustanovama. Zapravo, grad Sarajevo je imao mahalske džamije, ali nije imao organizirane džemate. Organizirani džemati bili su na periferiji, kao što su: Vogošća, Butmir, Hrasnica, Pazarić, Ilijaš i Hadžići i oni su imali stalne imame. Njih su izravno angažirale i plaćale džematlije svojim redovnim mjesečnim prilozima. Naime, seoski džemati su bili puno revnosniji od gradskih džemata u pogledu vjerskog života. Unatoč raznim redukcijama vjerskih sloboda, pa i otvorenim pritiscima, njihove džematlije su se srčano borile da im se u džamijama čuje ezan, da živi džemat i da se održava mektepska nastava. U seoskim džematima je, zapravo, pokrenuta i članarina za održavanje imama koja se u nekim mjestima zvala hodžarina, u nekim vazifa, a sve je to opet išlo pod plaštom dobrovoljnog priloga koji je, u to vrijeme, bio jedini legalni novčani vid pomoći Islamskoj zajednici. Ekonomskim oporavkom i privrednim konsolidiranjem jugoslovenske države sve je bilo više seoskih džemata pa i džemata u manjim gra-

dovima koji su počeli profesionalno angažirati imame u službu. Dolazak mlađih i školovanijih imama u službu ozbiljnije je pokrenulo i pitanje daljeg radno-pravnog definiranja položaja imama, ne samo u džematima, nego i u segmentu penzionog osiguranja, jer ni novi Ugovor o penzionom osiguranju imama, koji je Islamska zajednica zaključila 1967. godine, nije ukinuo diskriminirajuće odredbe koje su ograničavale prava imama u oblasti penzionog osiguranja i prava na socijalnu zaštitu. Udruženje ilmijje, koje je djelovalo kao ogranak Socijalističkog saveza radnog naroda u ondašnjoj Jugoslaviji, sve je glasnije zagovaralo potrebu da se donesu novi propisi o penzionom osiguranju imama. To su potkrepljivali navodima da je jugoslovenska država istinski zagovornik socijalističkog humanizma jednakosti i ravnopravnosti svih ljudi i da bi to bio akt humanizma i socijalne brige o čovjeku. Konačno, 20. februara 1974. godine, ondašnji reisu-l-ulema Sulejman Kemura i Nikola Kovačević, direktor Zajednice PIO BiH, potpisali su novi Ugovor o penzijskom i invalidskom osiguranju vjerskih službenika Islamske zajednice. Ovim ugovorom donekle su poboljšane osnovice za uplatu doprinosa za PIO imamima, utvrđene ranijim propisima, ali posebna odlika ovog Ugovora ogledala se u tome što je njime utvrđen modalitet kolektivnog dokupa staža za one imame koji su bili bez odgovarajuće školske spreme i pravo na osiguranje sticali tek poslije 10 godina rada u Islamskoj zajednici. Ovim činom je veliki broj imama stekao pravo na penzionisanje. Prilikom potpisivanja ovog Ugovora, reisu-l-ulema Kemura je, između ostalog, rekao: "Po prvi put u istoriji, zahvaljujući novoj socijalističkoj društvenoj stvarnosti, pružila se mogućnost službenicima Islamske zajednice da mogu koristiti blagodati invalidsko-penzijskog i zdravstvenog osiguranja... Pri tome sam imao u vidu činjenicu da su službenici Islamske zajednice ranije bili potpuno socijalno nezbrinuti. Radili su kao aktivni službenici, imami, hatibi, muallimi, muderrisi itd., uz vrlo niska primanja, sve dok bi fizički bili u stanju. Kada bi ostarjeli i bili nesposobni za daljnji rad, bili bi prepušteni sami sebi da žive od milostinje svojih bivših džematlija".

Ovaj Ugovor je dobrano popravio invalidsko-penzijski položaj imama, ali su vjerski službenici u ovoj kategoriji ljudskih prava i prava iz radnog odnosa i dalje ostali izvan Zakona o PIO, jer im penzijski osnov nije bio visina plaće koju su primali, kao što je to slučaj sa ostalim za-

poslenicima u državi, nego im je penzijski osnov i dalje bio limitiran u naprijed utvrđenom osnovicom osiguranja, u zavisnosti od školske sprema i godina staža. Izuzetak od toga činili su reisu-l-ulema, predsjednici starješinstava i muftije čiju su osnovicu, za obračun penzije, činile plaće koje su im utvrđivane odlukom Vrhovnog odnosno Republičkog starješinstva.

Međutim, potpisivanje ovog Ugovora imalo je daljnje konsekvence na opći radni status imama. Odbori Islamske zajednice, kao pravna lica i kao poslodavci, sada su jednim aktom sa elementima državnog nadzora, obvezani da redovno uplaćuju doprinose za imame, pod prijetnjom zakonskih sankcija i sudske zaštite osiguranika. Sljedstveno tome, odbori su bili prisiljeni urediti priliv sredstava za plaće i doprinose za imame na cijelom svome terenu. Time je intenziviran sistem redovne vazife ili članarine za Islamsku zajednicu, na što je i država gledala dosta blagonaklono, unatoč vrlo restriktivnim zakonskim propisima u ovoj oblasti. Pokrenute su aktivnosti od strane nadležnih organa Islamske zajednice na donošenju pratećih propisa kojima se uređuje radno pravni status imama. Među tim propisima posebno se isticao Pravilnik o službenicima Islamske zajednice. Ovaj Pravilnik donošen je sukcesivno i nadograđivan je u nekoliko navrata /1968., 1973. i 1977/ da bi prečišćen tekst

bio usvojen 16. maja 1981. godine. Svojom sveobuhvatnošću i preciznošću značio je pravu prekretnicu u reguliranju pitanja koja se tiču prava i obaveza imama iz radnog odnosa. Pravilnik je jasno propisao procedure za prijem u službu, utvrdio prava na plaću, osiguranje i druge naknade iz radnog odnosa, precizirao radne obaveze zaposlenika, a posebno je seriozno uredio područje radne discipline, te materijalne i disciplinske odgovornosti za povrede radne obaveze.

Raspadom Jugoslavije i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je ušla u jednu novu fazu svoga organiziranja. Karakterizirale su je sasvim nove društveno-pravne okolnosti u kojima je sa uvažavanjem vrednovan rad Islamske zajednice kao i drugih vjerskih zajednica i crkava, pa time i rad vjerskih službenika. U takvom ambijentu, vođena potrebom za poštivanjem međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodama, država Bosna i Hercegovina je, uz pomoć priznatih vjerskih zajednica i crkava u BiH, organiziranih u Međureligijsko vijeće, kao i uz pomoć i međunarodnih eksperata za ljudska prava, donijela Zakon o slobodi religije i pravnom položaju vjerskih zajednica i crkava, što je imalo za posljedicu otvaranje novih zakonskih mogućnosti za reguliranje radno-pravnog statusa imama, o čemu će detaljnije biti riječi u drugom tekstu.